

Stanisław Salmonowicz **9 XI 1931–24 V 2022**

24 maja 2022 r. zmarł Stanisław Antoni Salmonowicz, profesor nauk prawnych, emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, były kierownik Zakładu Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, członek czynny Polskiej Akademii Umiejętności, historyk prawa, wybitny uczonej rangi międzynarodowej, niezwykle zasłużony dla nauki i kultury polskiej.

Stanisław urodził się 9 listopada 1931 r. w Brześciu nad Bugiem w rodzinie inteligentnej. Jego ojciec Antoni pochodził z zubożałej szlachty litewskiej herbu Szaszor, zaś matka Stefania, z domu Muzyczka, wywodziła się z Krakowa. Dzieciństwo przyszły profesor spędził w Wilnie. Niezwykła atmosfera tego miasta, zamieszkanego przez przedstawicieli różnych nacji i kultur, wywarła wpływ na jego umysłowość i przekonania. Po śmierci ojca w 1935 r. obowiązki głowy rodziny przejęła matka, której pomagał brat Ludwik Muzyczka, starosta w Wyrzysku.

Wojna i pierwsze lata po jej zakończeniu były okresem tułaczki. W 1943 r. udało się rodzinie uniknąć wywózki do Rosji i przenieść do Warszawy. Stanisław zamieszkał z matką i bratem Jerzym. Po zakończeniu wojny i trzyletnim pobycie w Zielonej Górze, w 1948 r. Salmonowiczowie osiedlili się w Krakowie. Tam Stanisław zdał w 1950 r. maturę w III Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana Sobieskiego i rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Naukowymi mistrzami Stanisława byli wybitni profesorowie: Adam Vetulani, Ludwik Ehrlich, Władysław Wolter, Jerzy Lande, Stefan Grzybowski, Konstanty Grzybowski, Kazimierz Przybyłowski, Michał Patkaniowski. Zainteresowanie historią prawa pogłębił na seminarium prof. Patkaniowskiego, przygotował też i obronił w 1954 r. pracę

magisterską poświęconą sądom rewolucyjnym we Francji w okresie rządów Jakobinów (1792–1794).

Bezpośrednio po studiach, w latach 1955–1956, przyszedł uczyony pracował najpierw jako aplikant sędziowski, a potem sędzia w sądach cywilnych w Nowej Hucie, Myślenicach, Tarnowie i Dąbrowie Tarnowskiej. Doświadczenie to skłoniło go do wyboru drogi naukowej. W 1956 r. rozpoczął studia doktoranckie, tzw. aspiranturę, w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, którą kierował wówczas prof. Karol Koranyi. Studia ukończył w styczniu 1960 r., broniąc *summa cum laude* dysertacji poświęconej życiu i twórczości Krystiana Steinera, toruńskiego prawnika z XVIII/XIX w. Jego promotorem był Karol Koranyi. Jeszcze przed obroną doktoratu został zatrudniony jako asystent w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa UJ. W 1962 r. został adiunktem w tej katedrze.

Habilitację uzyskał na Wydziale Prawa i Administracji UJ w 1966 r. na podstawie pracy *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII–XIX w.* Recenzenci, którymi byli luminarze nauk historycznoprawnych w tamtym czasie, profesorowie Bogusław Leśnodorski, Michał Patkaniowski i Michał Szczaniecki, wysoko ocenili pracę.

W krótkim czasie po habilitacji przeniósł się do Torunia, gdzie objął kierownictwo Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, a także pełnił funkcję prodziekana Wydziału Prawa w latach 1969–1970.

W Toruniu, w październiku 1967 r., zawarł związek małżeński z Marią Michnicką, lotniczką szybowniczką, z zawodu sędzią. Ślub kościelny odbył się w świątyni Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu. Małżonkowie przeżyli wspólnie ponad pół wieku. Maria Salmonowicz zmarła w 2021 r.

Jako uczyony humanista Stanisław Salmonowicz z pewnością nie był marksistą. Historią prawa zajmował się zgodnie z tradycyjną metodą pozytywistyczną, nakazującą wnikliwe badania źródłowe, zwłaszcza archiwalne. Takie podejście do pracy badawczej zaowocowało przygotowaniem obszernej, liczącej 450 stron monografii *Toruńskie Gimnazjum Akademickie w latach 1681–1817. Studium z dziejów nauki i oświaty*, PWN, Warszawa 1973.

Salmonowicz nie należał do uczonych humanistów, którzy budowali karierę naukową dzięki przynależności do PZPR. Przeciwnie, w Toruniu przez długi czas inwigilowało go SB. Jak pisał we wspomnieniach, „rozpracowywano” go zapewne ze względu na wuja Ludwika Muzyczkę, ongiś członka Komendy Głównej Armii Krajowej (*Życie jak osioł ucieka... Wspomnienia*, s. 305).

W końcu nastąpiło najgorsze. 24 września 1970 r. aresztowano go pod zarzutem działalności opozycyjnej, przede wszystkim współpracy z Radiem

Wolna Europa, przekazywanie rozgłośni „informacji o stosunkach społeczno-politycznych i gospodarczych PRL”, a także „szkalowanie polityki partii i rządu PRL”. Podczas śledztwa wielokrotnie osadzonego przesłuchiwano, nawet po pięć czy sześć godzin dziennie, w Warszawie przy ulicy Rakowieckiej.

Zwolniono go w styczniu 1971 r., kiedy w następstwie tzw. wydarzeń grudniowych w końcu 1970 r. Władysław Gomułka i jego poplecznicy zostali odsunięci od władzy, a rządu w kraju objął Edward Gierek. Umorzono też postępowanie przeciw badaczowi z powodu znikomego stopnia społecznej szkodliwości zarzucanego czynu. Zwolnienie z aresztu nie oznaczało jednak końca kłopotów. Decyzją Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Stanisława Salmonowicza zwolniono z uczelni. Przeszło rok szukał potem pracy. Dzięki poparciu prof. Mariana Biskupa, w lutym 1972 r. zatrudniono go w Zakładzie Historii Pomorza w Toruniu, oddziale Instytutu Historii PAN.

Praca w tej placówce badawczej zaowocowała licznymi publikacjami poświęconymi historii Prus: *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, 1987; *Od Prus Książęcych do Królestwa Pruskiego. Studia z dziejów prusko-pomorskich*, 1992, a także powstaniem publikacji, których prof. Salmonowicz był współautorem: *Historia Pomorza*, tom 3: *1815–1850*, 1993 i *Historia Torunia*, t. 2 cz. 3, 1996.

Ważnym nurtem badawczym w pracy prof. Salmonowicza były czasy okupacji niemieckiej lat 1939–1945, zwłaszcza tematy związane z Polskim Państwem Podziemnym. Za osobistą zasługę uważał Profesor wprowadzenie tego pojęcia do świadomości historycznej polskiego społeczeństwa.

Prof. Salmonowicza zrehabilitowano dopiero po dziesięciu latach, w 1981 r. Na wniosek Rady Wydziału Prawa i Administracji UMK unieważniona została decyzja o usunięciu go z uczelni. Udało się to dzięki staraniom prof. Zbigniewa Zdrójkowskiego, historyka prawa, przyjaciela prof. Salmonowicza. Z jego inicjatywy powierzono Profesorowi nowo utworzoną Katedrę Historii Prawa Niemieckiego w Polsce. Prowadził tam wykłady z powszechnej historii państwa i prawa na pierwszym roku studiów prawniczych, a także wykłady specjalizacyjne i seminaria z historii prawa i historii najnowszej Polski, Pomorza i Prus.

O prowadzonych przez prof. Salmonowicza zajęciach dydaktycznych jego uczennica prof. dr hab. Danuta Janicka (UMK) napisała po latach: „Wszystkie zajęcia profesora Salmonowicza wyróżniały się żywym sposobem przekazu, dygresjami, barwnymi przykładami, obowiązkowymi anegdotami historycznymi i celnymi komentarzami adekwatnymi do współczesności” (Wstęp w książce S. Salmonowicza, *Życie jak osioł ucieka... Wspomnienia*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Gdańsku, Bydgoszcz–Gdańsk, 2014, s. 14).

Równoległe z pracą na UMK nadal działał czynnie w Instytucie Historii PAN, gdzie uzyskał tytuły naukowe profesora nadzwyczajnego, a następnie w 1989 r. profesora zwyczajnego nauk prawnych. To tam w ostatnich latach pracy, aż do emerytury w 2001 r., pełnił funkcję kierownika Zakładu Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich z siedzibą w Toruniu.

Prof. Salmonowicz należał do uczonych obdarzonych ponadprzeciętnym talentem badawczym i pracowitością. Pozostawił po sobie około 1100 publikacji naukowych i popularnonaukowych z historii politycznej, historii oświaty, historii prawa, historii ustroju i administracji. Na liście jego dokonań figuruje ponad 60 książek. Szczególne miejsce w jego dorobku zajmują polemiki naukowe i krytyczne recenzje. Profesor publikował też w drugim obiegu pod pseudonimem Antoni Nowosielski. W obszernej, wspomnianej już książce *Życie jak osioł ucieka... Wspomnienia* przywołał ważne wydarzenia. Był też założycielem, a w latach 1996–2008 redaktorem naczelnym wydawnictwa „Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dzieciom polskim i europejskim od XV do XX wieku”.

Aktywnie uczestniczył w międzynarodowym ruchu naukowym. Sprzyjały temu liczne pobyty za granicą, przede wszystkim we Francji i Niemczech. Należał do wielu polskich i międzynarodowych organizacji i towarzystw naukowych, m.in. Polskiego Towarzystwa Badań nad wiekiem XVIII, Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Bardzo sobie cenił wybór na członka Société d’Histoire du Droit w Paryżu. Wielokrotnie brał aktywny udział w organizowanych przez to stowarzyszenie Dniach Historyczno-Prawnych (Journés d’Histoire du Droit) niemal we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich we Francji. Był też członkiem redakcji czasopisma „Revue Historique de Droit Français et Etranger” w Paryżu.

Wyrazem uznania dla naukowych osiągnięć Profesora był wybór w 1992 r. na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Członkiem czynnym został w 1995 r.

Po upadku PRL, chociaż za powołanie uważał zawsze pracę naukową, nie odrzucił propozycji udziału w życiu politycznym. W wyborach parlamentarnych w 1991 r. kandydował do Senatu z listy Unii Demokratycznej, jednak bez powodzenia.

W 2012 r. Uniwersytet Warszawski zorganizował dla prof. Salmonowicza uroczystość odnowienia doktoratu po 50 latach. W marcu 2022 r. Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie jednomyślną uchwałą nadał mu godność doktora *honoris causa*, wieńcząc wieloletnie starania o to krakowskiego środowiska historyków prawa. Dyplom i insygnia doktorskie wręczono rodzinie Profesora w dniu pogrzebu.

Za zasługi naukowe i społeczne został wyróżniony odznaczeniami państwowymi – Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2003), Krzyżem

Wolności i Solidarności (2012), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (2014). Wśród przyznanych wyróżnień znalazły się też: Medal Komisji Edukacji Narodowej, dwukrotnie odznaka honorowa „Za zasługi dla województwa kujawsko-pomorskiego”, odznaka „Zasłużony Działacz Kultury”, medal „Za zasługi dla Miasta Torunia” na wstędze, medal „Unitas Durat Palatinatus Cuiaviano-Pomeraniensis”.

Profesor zmarł po długiej chorobie 24 maja 2022 r. w Toruniu. Pogrzeb miał miejsce 3 czerwca 2022 r. w kwaterach ewangelickich cmentarza św. Jerzego w Toruniu.

Wacław Uruszczak